

ISLAMSKA MISAO

- Osnivač i izdavač:** Fakultet za islamske studije,
Novi Pazar
- Za izdavača:** prof. dr. Enver Gicić
- Glavni urednik:** prof. dr. Enver Gicić
- Pomoćnik urednika:** prof. dr. Hajrudin Balić
- Redakcija:** prof. dr. Admir Muratović
doc. dr. Haris Hadžić
doc. dr. Nezar Omran
doc. dr. Siham Mevid
- Šerijatski recenzent:** prof. Enver Omerović
- Lektor:** Jasmina Radončić
- Tehničko uređenje:** Media centar Islamske zajednice,
Novi Pazar
- Štampa:** Grafičar Užice
- Tiraž:** 500 primjeraka
- Adresa redakcije:** Fakultet za islamske studije
ul. Rifata Burdževića 1
36300 Novi Pazar

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

378:28

ISLAMSKA misao : godišnjak Fakulteta za islamske studije
u Novom Pazaru / glavni urednik Almir Pramenković . - 2007, br.
1 - . Novi Pazar (Gradski trg) : Fakultet
za islamske studije, 2007- (Beograd : El-Kelimeh). -24 cm

Godišnje
ISSN 1452-9580 = Islamska misao (Novi Pazar)
COBISS.SR-ID 141771532

28-475.5

28-534.3

Prof. dr. Ismail Palić

LOŠA HUTBA – U ČEMU SAM POGRIJEŠIO?³⁹

SAŽETAK

Jasno je koliko se truda mora uložiti u dobru hutbu. S druge strane, malo je koji drugi trud plodonosniji od toga truda, pa stoga nijednom hatibu ne bi trebalo manjkati motiva i energije da se trudi. **Pored sugestija kako se drži hutba u radu su** sabrane glavne zamjerke hatibima koje sreću.

ABSTARCT

It's clear that real efforts have to be done for preparation a good Preaching speech (Hkutba) in mosque. In fact this preparation is so important for the job be done efficiently. Preachers have not to lose determination to do real effort for preparation of their speech (Hkutba). In addition to follow instructions of preparing a good speech, there were some comments on the content of the speeches also.

Dojam iz prvoga dijela naslova ovoga priloga (loša hutba) toliko je danas nažalost čest da se svi moramo ozbiljno zabrinuti. Ne znam je li (a sumnjam da je) iko ikada pokušao provesti ikakvu ciljanu anketu ili istraživanje o percepciji koju vjernici imaju o hutbama koje svakodnevno slušaju na džumama,⁴⁰ ali sam sasvim siguran da bi vrlo visok postotak ispitanika hutbe označio slabo razumljivima, improviziranima, banalnima, punima nepotrebnih savjeta i neutemeljnih, ničim izazvanih osuda, čak iritantnima, i u konačnici jako dosadnima. Takva bi barem bila moja ocjena goleme većine onoga što sam dosad čuo s minbera. Iskreno, slušajući hatiba s minbera, često se pitam šta taj uopće govori, zna li i sam šta govori, zašto je danas tako ljutit, za koga je ili protiv koga je i kakvog to ima smisla. Sve se to –

³⁹ Prije možda tri-četiri godine sudjelovao sam kao izlagač na okruglom stolu o hutbi koji je organizirao Mešihat u Novom Pazaru. Sa zadovoljstvom sam se odazvao tom pozivu i tom prilikom govorio o teorijskokomunikacijskim aspektima hutbe. Zamoljen od uredništva Zbornika, rado sam pripremio ovaj prilog, koji je doručena verzija toga mog izlaganja.

⁴⁰ Razlog tome mogla bi biti bojazan da bi rezultati takve ankete mogli dovesti do poljuljanog samopouzdanja i krize autoriteta hatiba i imama, ali to je potpuno pogrešna pretpostavka. Riječ je naprosto o vrednovanju rezultata nečijega rada, a tome u naprednim društvima moraju biti podložni svi.

što je najgore – pitam u vrijeme dok traje ibadet, tj. hutba, odsutan iz onoga u čemu bih trebao i morao biti prisutan. Ljutim se posebno svjestan da se tog trenutka (i tako redom jednom u sedmici, pedeset dva puta u godini...) propušta neponovljiva, kolosalna prilika da se ljudima, vjernicima kaže nešto što će im zbilja koristiti, jer nikakav drugi skup ne može na redovnoj osnovi okupiti toliko ljudi na jednom mjestu. Zašto je sve to tako i može li se promijeniti?

U traganju za odgovorom na postavljeno pitanje najlakše bi bilo okriviti hatibe, ukazati na to da su oni neodgovorni, nemarni, skloni improvizacijama te lagahno poentirati kako su u suštini nedorasli takvu poslu. No to bi svakako bio jednostran i stoga netačan zaključak. Uostalom, nisu ni druge vrste „govora“ koje svakodnevno slušamo mnogo ili čak nimalo bolje. Ustvari, problem je, po mome uvjerenju, mnogo dublji i složeniji. Ja mislim da mi kao zajednica, društvo i kultura uopće ne razvijamo i ne njegujemo model efektivnoga komuniciranja, koji je u modernim zapadnim društvima i kulturama, može se reći, sveprisutan. Osim ostalih stvari (npr. općenito slabije razvijene društvene svijesti o ulozi i značaju javne komunikacije), razlog je tome svakako i naše nakaradno poimanje i prakticiranje kulture jednostavnosti, koja nekontrolirano prelazi u prejednostavnost, a potom u neodmjerenost i banalnost. Istovremeno, kao logična posljedica javlja se neka vrsta konvencionalnog prijezira i averzije prema preciznosti u izražavanju, upotrebi biranih riječi i uglađenosti govora, što se, potpuno naopako, doživljava neprirodnim i izvještačenim. Da je to zaista tako, možemo se uvjeriti slušajući i gledajući svakodnevne primjere „sponatnoga“ govora na radiju ili televiziji gdje naši obični ljudi, upitani za nešto što ih se najneposrednije tiče (o čemu bi, dakle, trebali kompetentno govoriti), daju vrlo štire i nepovezane odgovore te često pribjegavaju različitim oblicima neverbalne i nevokalne komunikacije (grimasama, gestama, neartikuliranom govoru i sl.). Da se vratim postavljenom pitanju, naši su hatibi dakle samo izdanci svoje sredine, što naravno opet ne umanjuje njihovu individualnu odgovornost, kao što, s druge strane, ne umanjuje ni našu kolektivnu potrebu i zadatak da mijenjamo uvriježenu a pogrešnu kulturnokomunikacijsku matricu koja potpuno potcjenjuje moć riječi. Jedan od prvih zadataka na kojem kao društvo moramo raditi jeste uvođenje i razvijanje različitih oblika poučavanja teoriji i praksi javne komunikacije na svim nivoima obrazovnog sistema. Predmeti kao što su kultura govora ili retorika, koji su još u antici bili sastavni dio obrazovnih kurikulumata, danas su prava rijetkost u nastavnim programima škola i univerziteta. Na taj način svakako nećemo postići mnogo. Imajući na umu da hutbe kao i drugi oblici javnoga obraćanja vjernicima na prigodnim vjerskim skupovima imaju izuzetan, nemjerljiv značaj koji je najneposrednije povezan s doživljavanjem i prakticiranjem vjere (može se s razlogom pretpostaviti da ogroman broj vjernika u uvjetima savremenog života glavne obavijesti o vjeri dobija na hutbama ili vazovima), Islamska zajednica mora biti primjer kako treba djelovati na ovom polju.

A sad da se najneposrednije pozabavim glavnom temom ovoga priloga. Hutba je jedan od najtežih i svakako najzahtjevnijih oblika javne komunikacije. Ona

je to iz najmanje četiri razloga. Najprije, riječ je o sastavnom dijelu namaza (džume ili bajramskog namaza), koji ima karakter obrednog čina. Zbog toga se tom činu mora pristupiti s krajnjom odgovornošću i posvećenošću. Drugo, riječ je o obliku usmene komunikacije, koja je uvijek teža i zahtjevnija od pisane komunikacije. Treće, hutba je (ili bi barem trebala biti) usmeni govor vrlo ograničena trajanja, za šta je potrebna temeljita priprema i posebna govornička vještina. Četvrto, slušateljstvo na hutbi (džemat) u principu je nedefinirano (ili barem neprecizno definirano) s obzirom na sastav, tako da pri pripremi govora ostaje nepoznat praktično najvažniji parametar, tj. kome je govor namijenjen. Ako se ovome doda ono što je u uvodu rečeno, onda postaje jasno koliko je zapravo potrebno znanja i vještine da se izbjegnu zamci loše hutbe. A njena su očitovanja zaista brojna: od hatiba koji iz banalnih stvari žele isisati veliku mudrost pa ističući svoju „pamet“ kompliciraju govor i dovode ga do besmisla, ili – na suprotnoj strani – onih koji tematiku o kojoj govore toliko pojednostavljuju i ogoljuju da ju svode na otrcane fraze, karikature, prazne šale i doskočice i slično.

Kako je rečeno, hutba je posebna, obredna forma krakoga usmenog govora upućenog vjernicima u džamiji. Ako se želi održati dobra hutba, prvo i najvažnije što treba shvatiti jest da hutba kao takva ne započinje u petak u džamiji na minberu, već da je to samo njezin završni, treći (doduše i najvažniji) čin. Kao i drugi slični oblici govora, hutba ima još dva također važna čina: prvi – pripremu i drugi – uvježbavanje.

Priprema hutbe vrlo je složen i slojevit stvaralački proces koji uključuje više koraka. Prvi je od njih izbor teme o kojoj će se govoriti. Pri izboru teme treba se rukovoditi dvama glavnim činiocima: duljinom govora i sastavom slušateljstva. Dodatni parametar treba biti vlastito zanimanje za datu temu.

Kad je riječ o duljini, tj. trajanju hutbe, treba se obavezno ograničiti na deset, najviše petnaest minuta. Iskustva nam govore da se hatibi najčešće oglašuju o ovo pravilo (postajući zaljubljenici u mikrofon) i da je to zapravo jedan od glavnih razloga zašto su njihove hutbe dobrim dijelom promašene i dosadne. Relevantna istraživanja pokazuju da prosječni slušalac može primiti sve što mu se kaže u toku deset minuta, da nakon deset minuta dolazi do informativnog zasićenja, pri čemu se otežano primaju informacije, a nakon petnaest minuta sve što uđe u glavu u pravilu istiskuje već ranije primljen sadržaj. Poslije dvadeset minuta slušaoci zaboravljaju zašto su tu. Priprema za tako kratak govor mora biti izuzetno opsežna. Zapravo, duljina govora i napor koji treba uložiti u njegovu pripremu obrnuto su srazmjerni. Veliki američki teoretičar komunikacije i govornik Dale Carnegie (1888–1955) zapisao je: „Za pripremanje jednogminutnoga govora treba mi otprilike mjesec dana. Za pripremanje govora od petnaest minuta dovoljan mi je jedan dan. A ako trebam govoriti tri sata, ne treba mi nikakva priprema, naprosto sipam sve što mi padne na pamet.“ Zašto je to tako? Jednostavno zato što je potrebno istražiti i pronaći samu suštinu nekog problema, koja je uvijek složena, ali u kratkom vremenu mora biti tako formulirana da to bude prirodno, potpuno,

uvjerljivo, zanimljivo i učinkovito. To nije lahko. Stoga se ne smiju birati teme koje se ne daju potpuno obraditi unutar raspoloživih desetak minuta.

Drugi parametar jest sastav slušateljstva. Kako je već napomenuto, hatib (osim u slučaju izoliranih seoskih sredina) ne može čak ni pretpostaviti ko bi se sve mogao naći među onima kojima će on držati hutbu. Ipak, činjenica je da hatibi uglavnom dobro poznaju sastav svoga džemata (starosnu dob, nivo obrazovanja, profile zanimanja, područja interesovanja...), te stoga njihova ciljana publika treba biti svakako većina. No i ta je većina po pravilu šarolika, što znatno otežava podešavanje osnovnih parametara govora kao što su tema, količina novih informacija, način i stil izlaganja i dr. Zbog toga se ne može računati s maksimalnom efektivnošću, te hatib, birajući temu, mora uložiti dosta truda da ona bude približno jednako bliska i daleka jednima i drugima. Pri njenom elaboriranju često će biti potrebno mijenjati stil izlaganja kako bi se osigurao bolji prijem osnovnih poruka.

Također, za izbor teme vrlo je značajan i lični afinitet, jer će, ako ga ima, govornik biti znatno više motiviran u svim elementima govora. No lični afinitet prema nekoj temi ili temama nipošto ne smije biti odlučujući faktor pri izboru jer se time po pravilu džemat izlaže mentalnom teroru („on samo o tome priča; udavi!“), što nažalost nije tako rijedak slučaj.⁴¹

Kad je tema odabrana, ona se mora temeljito istražiti. To znači da se moraju iskoristiti svi raspoloživi izvori kako bismo se obavijestili o svim važnim aspektima odabranog problema. Vaša argumentacija i izgrađeni stavovi moraju biti čvrsti ne ostavljajući prostora nikome da pronađe bilo kakvu rupu, nelogičnost ili protivrječnost u vašem govoru. Nema mnogo gorih stvari za govornika od toga da neko u publici shvati kako taj govornik zapravo ne poznaje dovoljno to o čemu govori.

Nakon istraživanja teme pristupa se najprije skiciranju, a potom sastavljanju hutbe. Hutba se planira u standardna tri dijela, a to su uvod, glavni (središnji) dio i zaključak.

Smisao je uvoda privući pažnju na sebe kao govornika i na temu o kojoj ćemo govoriti te steći naklonost slušalaca. Preporučuje se hutbu započeti neobičnim uvodom koji će natjerati slušaoce da se usredotoče na ono što slijedi. Može to, naprimjer, biti najava da će hutba ponuditi rješenje za neki njihov

⁴¹ Možda na ovome mjestu ne bih trebao govoriti o tome koje su teme dobre, a koje loše, prepuštajući hatibima da na temelju načela o kojima govorim sami o tome odlučuju, ali ipak ne mogu se, kao vjernik, kao slušalac hutbi, sustegnuti od toga da zamolim naše drage hatibe da nam, naprimjer, ne govore toliko o tom tzv. angažiranopolitičkom islamu (često zapravo „dnevnapolitičkom islamu“) jer takve teme sakate, reduciraju i opasno iskrivljuju naše poimanje vjere. Neka nam, recimo, radije govore o tome kako i koliko griješimo i gubimo vjeru kad svoj položaj koristimo za privilegije koje nam ne pripadaju, kad se bahato ponašamo, kad nekoga podmitimo/potplatimo, kad nekome damo ono što ne zaslužuje, kad nezakonito zaposlimo vlastito dijete ili rodbinu, kad svoj posao za koji smo plaćeni nesavjesno obavljamo, kad gubimo vrijeme ne radeći ništa korisno, kad varamo, lažemo i ne držimo se obećanja, kad krademo (ne samo novac i dragocjenosti nego i kad prepisujemo na ispitima) itd. Naprimjer, abortus je jedno od najvećih zala koje se ukorijenilo i među vjernicima i koje čak ugrožava naš biološki opstanak, a da i ne govorim o moralnom aspektu toga zla; ipak, ne sjećam se kad sam čuo da je s minbera neko govorio o tome.

konkretan problem, da će se nakon hutbe osjećati lijepo i opušteno ili sl. U tu se svrhu može iskoristiti i neka duhovitost ili dosjetka koja će relaksirati ljude, ali samo ako je primjerena situaciji i originalna, a nipošto ako je potrošena i izlizana jer će taj potrošeni i izlizani „okus“ slušaoci imati u ustima sve vrijeme dok budete govorili. Za uvod se planira oko 90 sekundi, unutar kojih se džemat mora pripremiti za glavni dio. To je vrijeme vrlo kratko, ali neobično važno. Ako ne uspijemo zainteresirati slušaocima za ono o čemu im planiramo govoriti, skoro je sasvim sigurno da će nam govor biti neuspješan. „Ako prvo dugme zakopčamo pogrešno, ne možemo dobro zakopčati ostale“ (Goethe).

Glavni dio hutbe treba biti sastavljen od glavnih tematskih tačaka (tvrdnji) koje se žele istaknuti. Te je tačke neophodno najprije odabrati i formulirati. S obzirom na vremensku ograničenost hutbe, dostatne će biti dvije ili tri tačke. Njih treba poredati prema logičkom i smisaonom slijedu slijedeći načelo tematske progresije, tj. razvoja, napredovanja teme. Svaku tačku najbolje je sažeti u jednu jasnu rečenicu, a onda oko te rečenice grupirati sve ostale rečenice koje ju informativno podupiru, dopunjuju, tumače. Neke od tih „pomoćnih“ rečenica doći će ispred rečenice kojom je jasno formulirana tematska tačka, a neke iza nje, pri čemu će glavna rečenica činiti informativni vrh. U samom glavnom dijelu hutbe bit će dva ili tri takva informativna vrha, pri čemu će svaki sljedeći biti viši od prethodnoga, te će kraj glavnog dijela biti maksimalno informativan. Treba zapamtiti da je glavni neprijatelj glavnoga dijela hutbe detaljiziranje. I najjednostavniji govor postaje težak (i za govornika i za slušaoca) kad počnete nepotrebno ulaziti u detalje.

Kao i uvod, zaključak hutbe također treba biti vrlo kratak. Najkraće rečeno, u zaključku trebamo sabrati temeljne tvrdnje iz glavnoga dijela, i to (najbolje) tako što ćemo ih taksativno pobrojati. Struktura dobre hutbe može se jednostavno predstaviti poznatom maksimumom: kažemo šta ćemo reći, to kažemo, kažemo da smo to rekli.

Pripremu hutbe treba okončati pisanim govorom. Ovisno o govorničkom iskustvu oblik tog pisanog govora može biti različit – cjelovit tekst, sažetak ili skica teksta sastavljena od teza koje predstavljaju rečenice. Ovo posljednje svakako je najbolje. Ipak, početnicima te onima s kraćim govorničkim iskustvom uvijek se preporučuje sastavljanje cjelovitog teksta hutbe jer su njihove sposobnosti improvizacije tokom držanja govora znatno slabije razvijene, što može upropastiti hutbu. Uostalom, poznat je slučaj jednoga čuvenog govornika koji je na pitanje koji mu je govor bio najbolji u šali odgovorio: „Onaj koji sam naučio napamet.“ Govor treba zapisati na kartice ili listove papira veličine razglednice kojima se lahko i jednostavno rukuje. Kartice se obavezno označe brojevima i poredaju kako tokom držanja hutbe ne bi došlo do zabune.

Uvježbavanju držanja hutbe ne posvećuje se gotovo nikakva pažnja (čak se općenito smatra čudnim da neko i to radi), a ono je i te kako važno. Ovdje ću istaknuti samo nekoliko najbitnijih tačaka. Prvo, nemoguće je znati koliko će govor trajati ukoliko ga nismo prethodno pokušali održati. S obzirom na općenito

uvriježenu bojazan govornika, posebno početnika, da ima premalo toga reći i da će mu vrijeme ostati nepopunjeno (zbog čega nekontrolirano gomila materijal), gotovo je sasvim izvjesno da će bez prethodne probe znatno premašiti normalno vrijeme i time upropastiti hutbu. Drugo, pisani tekst govora (svejedno, cjelovit ili sažetak) nešto je posve drugo od usmenoga izlaganja, i govornik se prethodno mora osvjedočiti da je takav tekst sposoban pretočiti u živu riječ, jer tekst se nikada ne uči doslovno napamet (to uostalom nije ni moguće i od toga može biti samo štete jer će govornik u tom slučaju svu svoju pažnju usredotočiti na to da ne zaboravi neki dio teksta i time sasvim sigurno upropastiti hutbu). Treće, simulirajući čin držanja hutbe hatib ima mogućnost da uvidi vlastite greške tokom usmenog izlaganja (npr. poštalice, zastajkivanja, zamuckivanja, nepotrebna ponavljanja i sl.) i da ih korigira te time znatno poboljša dojam koji će o njemu steći oni koji ga slušaju. Četvrto, korisno je probu vršiti ispred ogledala jer se tako stječe potpuna slika o sebi kao govorniku (o govoru tijela, gestikulaciji i sl.). Nadalje, osobito je korisno ako vježbate s nekim ko vas gleda i sluša i ko objektivno može dati ocjenu vašeg nastupa, ukazati vam na dobre i loše strane koje sami ne primjećujete. U svakom slučaju, vaše uvježbavanje držanja hutbe nije gotovo sve dok sami ne osjetite da ste u potpunosti spremni pristupiti javnom samostalnom usmenom izlaganju strogo poštujući prethodni plan.

Kako sam već napomenuo, završni čin hutbe događa se u džamiji pred vjernicima. On je najvažniji jer je sve prije toga bilo u funkciji njegova maksimalnog uspjeha. Slušaoci ne znaju šta ste vi prethodno uradili, jeste li se i koliko pripremali, jeste li vježbali, oni vas gledaju, slušaju i ocjenjuju samo po tome što vide i čuju. Pri samom pristupu držanju hutbe na minberu valja obratiti pažnju na mnogo vrlo važnih stvari, od kojih svaka može biti presudna za njenu uspješnost.

Prije svega, morate se osloboditi treme. Najbolji je način svakako dobra priprema, o čemu je već bilo riječi. Ako i nakon toga, penjući se na minber, osjetite uzbuđenje koje vas ometa i uznemiruje, udahnite duboko nekoliko puta, zadržite dah i recite sebi: ja to mogu.

Kartice na kojima ste napravili pripremu držite vidno ispred sebe, ali nikada ne čitajte tekst zapisan na njima. Ne nosite sa sobom na minber cjelovit tekst hutbe, nego samo skicu, jer ako tako činite, to je siguran znak da je nešto pošlo kako ne treba. Najbolje je povremeno bacati pogled na kartice (makar i ne imali potrebe za tim) kako biste ostavili dojam ozbiljnosti, pouzdanosti, uvjerljivosti i temeljitosti. Ako ste tekst naučili napamet, nikako ga ne reproducirajte mehanički (tj. ne čitajte ga po sjećanju) i ne govorite kao mašina jer se takav govor nikada ne doživljava prirodnim niti iskrenim. Ciljano pravite kraće i duže pauze između pojedinih dionica kako biste ostavili dojam da tražite pravi ili bolji izraz, da se u tom trenutku prisjećate nečega važnog i sl. Ipak, nikad ne pravite prevelike pauze u govoru jer takav govor zvuči pompezno (ne činite se mudracem kad to niste).

U svakom usmenom govoru, pa tako i u hutbi, vrlo je važna intonacija. Govorite jačinom glasa koja je dovoljna da održi pažnju onih koji vas slušaju, i nimalo glasnije od toga. Zapamtite zlatno pravilo: tiše je glasnije, slabije je jače.

Mijenjajte tonalitet i dinamiku glasa, time ćete izbjeći monotonost (koja uspavljuje slušaoce) i na odgovarajući način naglasiti pojedine dijelove. Niži ton i blaži glas općenito se doživljava neposrednijim i iskrenijim. Nikada ne govorite egzaltirano ili u falsetu (u zanosu), to se tolerira samo kod vrlo rijetkih govornika, niti pojačano s podignutim tonom i naglašavanjem zadnjih slogova, jer od takva govora slušaoci osjećaju nelagodu, prijetnju i strah. Zapamtite Poslanikove riječi da je vjera savjet, a savjet se daje blago, pitomo, lijepo.

Dok kao hatib govorim, moram se truditi da se što je više moguće identificiram s džematlijama, da stvorim scenarij u kojemu sam ja zapravo jednak s onima koji me slušaju, samo je mene zapala prilika da govorim, pa stoga ne govorim samo njima, nego govorim jednako i sebi. Uvijek se više vjeruje skromnom tipu govornika nego govorniku sveznalici. Zato rado koristite prvo lice množine (mi, naš...) umjesto drugog lica (ti, vi, tvoj, vaš...). Džematlije u vama traže čovjeka, nekoga s kim se mogu poistovjetiti, a ne robota koji govori kao navijen. Slijedite poznatu misao koja otprilike kaže: reci mi, i zaboravit ću; predoči mi, i možda ću zapamtiti; uključi me, i sigurno neću zaboraviti.

Pazite na držanje svoga tijela, jer i tijelom govorimo. Naše tijelo odaslat će nepovratne poruke o tome koliko smo sigurni u ono što govorimo, koliko vjerujemo u vlastite riječi, koliko nam je stalo do onoga što tvrdimo. Ne možemo očekivati od drugih da nam povjeruju ako im vlastitim držanjem govorimo da ne vjerujemo sami sebi. Ne budite previše opušteni jer (osim što nedolično izvršavate obred) to vas može odvesti u neozbiljnost, ali također ni previše ukočeni kao da ste nečiji glasnik. Neobično je važno da s džematom neprestano održavate kontakt pogledom. No to ne činite skenirajući ljude (tj. zapravo ne gledajući izravno ni u koga). Takvo ponašanje uglavnom se tumači kao znak nesigurnosti, uznemirenosti ili, što je najgore, neiskrenosti i laganja. Najbolje je da svoje izlaganje zamislite kao govor „jedan na jedan“, s tim da taj drugi (kojem govorite) svakih pet do deset sekundi bude druga osoba iz nekog drugog dijela publike. Tako će slušaoci razumjeti da su vam svi podjednako važni i da se obraćate svakome od njih. Budite vedra lica i što više nasmiješeni, time ćete više nego ičim drugim kupiti naklonost svojih slušalaca.

U zaključku ovoga kratkog priloga neću ponavljati bilo šta od onoga što sam već rekao. Mislim da je odveć jasno koliko se truda mora uložiti u dobru hutbu. S druge strane, malo je koji drugi trud plodonosniji od toga truda, pa stoga nijednom hatibu ne bi trebalo manjkati motiva i energije da se trudi. Umjesto, dakle, sumiranja onoga što je već rečeno možda bi na ovome mjestu bilo korisnije sabrati glavne zamjerke hatibima koje sam tokom godina čuo od vjernika:

- pretjerana sklonost da u svemu vide opasnost i ugroženost;
- zastrašivanje vjernika posljedicama učinjenih loših djela i kaznama na budućem svijetu;
- ubijanje nade za grešnike i promoviranje beznađa;
- nepotrebno komentiranje drugih vjera, njihovih dogmi, načela i sl.;

- uplitanje u dnevnu politiku i spominjanje političkih dužnosnika na minberu (jedan mi je dobronamjieran, načitan i mudar čovjek otprilike ovako rekao: „Osim Allaha, poslanika i četverice pravovjernih halifa, nisam siguran ko je još dostojan da bude spomenut na minberu.“);

- sklonost ka previše apstraktnim, eshatološkim temama;

- pričanje pripovijesti iz povijesti islama bez poente;

- nedostatak tema iz oblasti lijepog odgoja (ahlaka);

- potpuno improvizirani govor o svemu i svačemu, bez plana i cilja;

- iritantni ton govora;

- pretjerano duge formalne dionice govora na arapskome (izvan uobičajenog arapskog teksta hutbe), kao što su preduge zahvale, salavati i sl., koje oduzimaju dragocjeno vrijeme i dr.

Na koncu, da dodam još nešto što nije zamjerka, ali mi se svakako čini kao dobra ideja (ako mi je takvo što uopće dopušteno). Poznato je da se hutbe završavaju 90. ajetom sure „Pčele“ (En-Nahl), koji hatibi prouče na arapskome neposredno prije silaska s minbera. Taj ajet nije slučajno odabran. Riječ je o ajetu čija je poruka posebno snažna, upečatljiva i u sebi sažima samu matricu javnog ponašanja vjernika. Taj ajet u prijevodu glasi: „Allah zahtijeva da se svačije pravo poštuje, da se dobro čini i bližnjima udjeljuje, a razvrat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje; da pouku primite, On vas savjetuje.“ Prava je šteta što ogromna većina vjernika ne razumije ovu poruku koja nas svakih sedam dana podsjeća na to kako se trebamo ponašati. Stoga bi bilo vrlo korisno nakon proučenog ajeta na arapskome izgovoriti i njegov prijevod.